

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ ไม้วงศ์ก่อในวิถีวัฒนธรรมอีสาน

โดย รศ. ดร. บุญยงค์ เกศเทศ
รศ. ดร. ปรีชา ประเทพา

31 มกราคม พ.ศ. 2548

รายงานฉบับสมบูรณ์

2549/0017

โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย
c/o ศูนย์ผู้เชี่ยวชาญและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ
อาคารสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ
73/1 ถนนพหลโยธินที่ 6 เขตราชเทวี
กรุงเทพฯ 10400

โดย ศ.ดร. บุญศรี เทพรัตน์
ศ.ดร. ปรีชา ประสิทธิ์

31 มกราคม พ.ศ. 2549

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ ไม้วงศ์ก่อในวิถีวัฒนธรรมอีสาน

โดย รศ. ดร. บุญยงค์ เกศเทศ
รศ. ดร. ปรีชา ประเทพา

31 มกราคม พ.ศ. 2548

รายงานฉบับสมบูรณ์

ไม้วงศ์ก่อในวิถีวัฒนธรรมอีสาน

คณะผู้วิจัย สังกัด

- รศ. ดร. บุญองค์ เกศเทท คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- รศ. ดร. ปรีชา ประเททา คณะเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

สนับสนุนโดยโครงการพัฒนาองค์ความรู้
และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพ
ในประเทศไทย (โครงการ BRT)

กิตติกรรมประกาศ

“โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย ซึ่งร่วมจัดตั้งโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ รหัสโครงการ BRT R_447002”

ขอขอบคุณผู้มีปัญญาปราชญ์ท้องถิ่นในทุกชุมชน โดยให้ความรู้แก่คณะผู้วิจัยอย่างต่อเนื่องมี คุณลุงเหวียน สอนซ้าย, คุณลุงหนูเพียร สานาผา, พ่อบัวลี พรหมนิล, พ่อปลื้ม ภิรมย์ภักดี, พ่อขอม เดชทะสอน พ่อเล็ก กุดวงศ์แก้ว, กำนันคนอง สุขขุนทด, พ่อเหล่า เดชทะสอน, แม่มี สานาผา, แม่สม สานาผา แม่วิไล ใจบุญ, แม่สีทาด ไตรมีแสง เป็นต้น รวมถึงคุณจุมพล ช่างอินทร์ หัวหน้าฝ่ายการจัดการป่าชุมชนสำนักงานป่าไม้จังหวัดนครพนมที่ได้อำนวยความสะดวกและเสียสละเวลาพาเข้าไปศึกษาในป่าหลายครั้ง

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ไม้วงศ์ก่อในวิถีวัฒนธรรมอีสาน” มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาความหลากหลายทางชีวภาพของไม้วงศ์ก่อที่ผูกพัน เชื่อมโยงในด้านวัฒนธรรม กับวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนในรูปลักษณะต่าง ๆ โดยคณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ป่าชุมชนไว้ 4 ป่า เขตอีสานเหนือ 2 ป่า และอีสานใต้ 2 ป่า แต่เมื่อได้ลงเฝ้าภาคสนามแล้วพบว่า มีไม้วงศ์ก่อหนาแน่นอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่อีสานเหนือเท่านั้น โดยเฉพาะในเขตอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม อันได้แก่ ป่าดงกระแสน ตำบลท่าจำปา ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 1,500 ไร่ มีชุมชนใช้ประโยชน์ 15 ชุมชน พบไม้วงศ์ก่อ 3 สายพันธุ์ตามคำเรียกของชาวบ้าน มี ก่อใหญ่ ก่อเขม และก่อกิน พื้นที่ป่าชุมชนดงคำเฮือ ตำบลรวมราช มีพื้นที่ประมาณ 1,245 ไร่ มีชุมชนใช้ประโยชน์ 18 ชุมชน พบไม้วงศ์ก่อ 4 สายพันธุ์ มี ก่อใหญ่ ก่อเขม ก่อกิน และก่อกี้หมู ทั้ง 2 พื้นที่ มีไม้วงศ์ก่อรวมกันประมาณ 15,000 ต้น ชุมชน 4 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ย้อ ผู้ไท ไส้ และ ไท-ลาว ใช้ประโยชน์เก็บผลผลิตเป็นอาหารและขาย

Abstract

The research title “KOR tree family in Isan cultural way” aims at finding the biological diversity of the KOR tree family and its relationship to culture and way of life of Isan People.

The research team locates four local forests for the study: two in the north Isan area and two in the south Isan area. After the fieldwork, the team has found that the Kor trees are profuse only in the north Isan area, particularly in Tha Uthen district, Nakhonphanom province.

The research team selects two forests from Tha Uthen district. The first one is Dong Kra Saen forest in Tha Jumpha sub-district covering an area of 1,500 Rai. Four branches of the KOR tree family are found, locally called Kor Yai, Kor Khem, and Kor Hin. Fifteen communities make use of this forest. The second forest is Dong Kham Hue local forest in Ram Ratch sub-district, covering an area of 1,245 Rai. Four branches of Kor tree family are found, locally called Kor Yai,

Kor Khem, Kor Hin, and Kor Khi Mu. There are eighteen communities making use of the forest.

There are a total of 15,000 Kor trees in both forests. People in the areas using the two forests are divided ethnically into four groups: Yo, Phu Tai, So and Thai – Lao They collect forest products of food and trading

สารบัญ

	เรื่อง	หน้า
บทที่ ๑	บทนำ	1
	ความเป็นมา	1
	วัตถุประสงค์	1
	วิธีดำเนินการ	2
	ขอบเขตของการวิจัย	2
บทที่ ๒	ประวัติป่าดงกระแสน	3
	ลักษณะชุมชน เครือข่าย	5
	ความหลากหลายของป่าดงกระแสน	5
	เครือข่ายชุมชน	6
	ลักษณะเด่นของป่าดงกระแสน	8
	ประวัติป่าดงคำเหือ	8
	ลักษณะชุมชน เครือข่าย	8
	ความหลากหลายของป่าดงคำเหือ	9
	เครือข่ายชุมชน	11
	ลักษณะเด่นของป่าดงคำเหือ	11
	บทที่ ๓	สกุลวงศ์ของไม้วงศ์ก่อ
ไม้วงศ์ก่อในประเทศไทย		13
ไม้วงศ์ก่อในภาคอีสาน		19
บทที่ ๔	ไม้วงศ์ก่อในวิถีวัฒนธรรมอีสาน	20
	ไม้วงศ์ก่อที่พบในป่าดงกระแสน	21
	ไม้วงศ์ก่อที่พบในป่าดงคำเหือ	21
	ไม้วงศ์ก่อแต่ละชนิดกับวิถีชุมชน	21
	ก่อใหญ่	21
	ก่อเข็ม	22

   	22
   	22
   	26
บทที่ ๕ สรุป ผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	27
   บรรณานุกรม	29
   วิทยาการและปราชญ์ท้องถิ่นผู้ให้ข้อมูล	30

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมา

ชุมชนอีสานดำรงวิถีชีวิตอยู่ในภูมิโนแควศที่มีทรัพยากรต้นทุนทางธรรมชาติอันหลากหลาย ผู้คนต่างตระหนักและสำนึกด้วยจิตวิญญาณล้าลึกกว่า ทรัพยากรธรรมชาติก็ดี มรดกภูมิปัญญาที่บรรพชนได้สั่งสมบทเรียนไว้ก็ดี ต่างถือเป็นพันธกิจที่สืบทอดหล่อเลี้ยงมวลชีวิตให้ยูงยืนเป็นสุขมาได้จนตราบเท่าทุกวันนี้

ประมาณสามทศวรรษที่ผ่านมา กระแสทุนนิยม และระบบอุตสาหกรรมเทคโนโลยีได้เข้ามามีอิทธิพลครอบงำและทำลายวิถีชีวิตเกษตรดั้งเดิมเกือบสิ้นเชิง ทรัพยากรต้นทุนธรรมชาติถูกทำลายล้างหนัก ขณะเดียวกันวัฒนธรรมท้องถิ่นถูกละเลยอย่างต่อเนื่อง เยาวชนที่สืบทอดต่อรุ่นกลับหลงลืมวิถีดำรงชีวิต ที่บรรพชนได้สร้างบทเรียนไว้แต่หนหลัง

อนึ่งภูมิปัญญาปราชญ์พื้นบ้านที่ดำรงชีวิตผูกพันกับความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมมานานนับศตวรรษก็มิได้รับการใส่ใจเท่าที่ควร

โดยทั่วไปแล้ววิถีของชุมชนพื้นถิ่นดั้งเดิมมักมีเงื่อนไขในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต้นทุนทางธรรมชาติในแต่ละปัจเจกอย่างแยกย่อย วิถีดังกล่าวน่าจะสะท้อนบทเรียนให้เห็นคุณค่าที่ยิ่งใหญ่สำหรับคนรุ่นหลังได้ ทั้งนี้เพื่อที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องได้ทั้งองค์ความรู้ และสืบสานไปถึงการสร้างคุณค่าไปในขณะเดียวกันด้วย

การศึกษาไม่วงศ์กอในวิถีวัฒนธรรมชุมชนอีสาน เป็นบทบาทและพันธกิจหนึ่งที่น่าจะเชื่อมโยงถึงปัจจัยทางวัฒนธรรม ที่ชุมชนอีสานผูกพันมาอย่างยาวนานได้และน่าจะมองเห็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นได้อย่างเด่นชัดและเป็นข้อเท็จจริงจากชุมชนที่ยังใช้ประโยชน์จากป่าวัฒนธรรม ก่อนที่ปราชญ์พื้นบ้านหรือภูมิปัญญาดั้งเดิมจะค่อย ๆ ล้มหายตายจากไปพร้อม ๆ กับป่าชุมชน และความหลากหลายทางชีวภาพ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อค้นหาความหลากหลายทางชีวภาพของไม้วงศ์กอในป่าชุมชนอีสาน
2. เพื่อบันทึกรวบรวม และค้นหาความหลากหลายทางวัฒนธรรม ที่ไม้วงศ์กอผูกพันกับวิถีชีวิตชุมชนอีสาน
3. เพื่อสังเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับไม้วงศ์กออย่างครบวงจร

วิธีดำเนินการ

1. ลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรม ที่กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในชุมชนอีสานมีความผูกพันกับไม้วงศ์ก่อ
2. วิเคราะห์ สังเคราะห์ และตีความ
3. ถ่ายภาพ และถ่าย วีดิทัศน์
4. ตัดต่อ VCD และเขียนบทสารคดี ที่เกี่ยวข้องกับไม้วงศ์ก่อ
5. เขียนรายงานผลการศึกษาวิจัย และวิธีของชุมชนอีสานที่ผูกพันกับไม้วงศ์ก่อ

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาค้นหาภาพลักษณ์ของไม้วงศ์ก่อ วิธีชุมชนอีสาน ที่ผูกพันกับไม้วงศ์ก่อในชุมชนอีสาน

- ศึกษาวิจัยในพื้นที่ป่าดงกระแสน และป่าดงคำเหือ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครพนม (กลุ่มชาติพันธุ์ข่า, โส้, ไท - ลาว)
- ป่าภูลังกา อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดหนองคาย (กลุ่มชาติพันธุ์ไท - ลาว)
- ป่าเขาวง อำเภอนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ (กลุ่มชาติพันธุ์ชาวนน, ไท - ลาว)
- ป่าโคกบึงปรือ อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา (กลุ่มชาติพันธุ์ไทเบ็ง, โคราช)
- คณะผู้วิจัยตั้งใจจะศึกษาทั้ง 4 พื้นที่ แต่เมื่อได้ลงสำรวจ ภาคสนามแล้วพบว่าหมากก่อนมีค้อยข้างหนาแน่นเฉพาะในป่าดงกระแสนและดงคำเหือ จึงศึกษาวิจัยเพียงสองพื้นที่ดังกล่าวเท่านั้น

บทที่ ๒

ประวัติป่า และชุมชน

ประวัติป่า “ดงกระแสน”

ป่าดงกระแสนในสมัยก่อนมีพื้นที่อยู่มากกว่า 5,000 ไร่ ที่เรียกชื่อว่าป่าดงกระแสนนั้น เพราะในป่ามีไม้กระแสนจำนวนมาก ไม้เฝื่อนชนิดนี้มีประโยชน์ใช้ทำหลอดกรอด้ายทอผ้า ใช้ทำหลอดดูดเหล้าอู หรือเหล้าช้างและนำหน่ออ่อนมาเป็นอาหาร

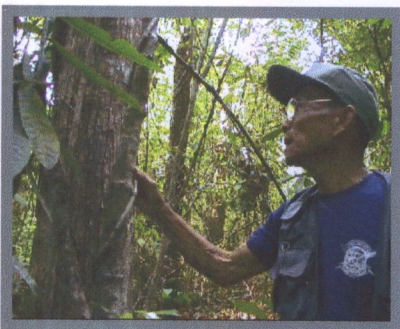
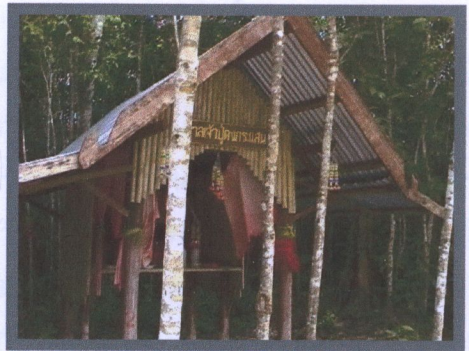

ความสมบูรณ์ของป่าดงกระแสนแต่เดิมมีสัตว์จำนวนมาก เช่น ช้าง เสือ หมูป่า ลิง ชะนี กระต่าย นกหลาก หลายชนิด มีพืชอาหารป่า เห็นชนิดต่าง ๆ ผักป่ากินได้ เช่น ตั้ว, กระเจียว, เสม็ดดง, กระโดน เป็นต้น

พืชสมุนไพรที่สำคัญ เช่น เครือหมาน้อย, ย่านาง, ยาห้ว, ชีดิน, เปล้าทอง พืชพันธุ์ไม้ทั่วไป เช่น ไม้ยาง, กระบาก, ประดู่, แดง, พยุง, คายไซ้, นนทรี, ไม้วงศ์ก่อ เป็นต้น

ต่อมาป่าดงกระแสนถูกแผ้วถางทำลายอย่างต่อเนื่อง สาเหตุเพราะอยู่ในแปลงสัมปทานไม้ ชาวบ้านแผ้วถางป่าทำไร่ป่อ ทำไร่มัน, ทำสวน, ตัดไม้, ล่าสัตว์ เป็นต้น ชาวบ้านรายได้อยากได้พื้นที่ทำกินก็ใช้วิธีการวัดจับจองเอาตามใจชอบ

ในปัจจุบันป่าดงกระแสนยังคงเหลืออยู่ประมาณ 1,500 ไร่ เป็นป่าที่สมบูรณ์มีความหลากหลายทางชีวภาพ ชาวบ้านองค์กรชุมชนและผู้นำที่มีจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์ได้ร่วมมือกันแก้ปัญหาไม่ให้ป่าไม้ถูกทำลาย และร่วมกันสร้างศาลปู่ตาไว้ด้านหน้าป่าดงกระแสน ในบริเวณที่มีปาร์มรินเย็นสบาย ไม่ให้คนเข้าไปแผ้วถาง บุกรุก ไม่ว่าจะป็นต้นไม้ หรือล่าสัตว์ที่มาอาศัยอยู่ใน บริเวณป่า ตลอดจนช่วยคุ้มครอง ดูแล ลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข

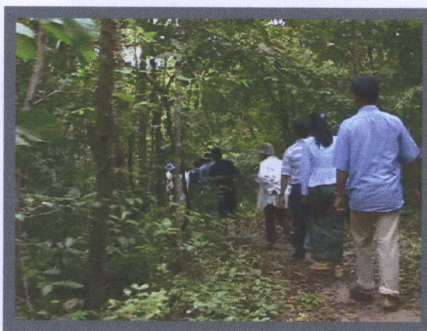
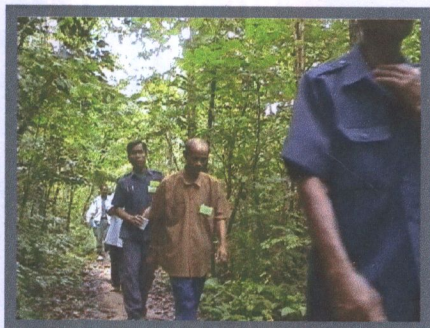

ต่อมาทางราชการได้จัดทำแผนเฉพาะกิจป้องกันภัยรักษาป่าลำน้ำทวยในปี 2538 โดยจัดกลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า เข้าไปลาดตระเวนดูแลรักษาป่า และจัดโครงการบวชป่าในปี 2539 รวมทั้งการปลูกเสริมป่า ชาวบ้านกลุ่มมวลชนต่าง ๆ ได้ร่วมกันปลูกป่าเสริม โดยให้ราษฎรในหมู่บ้าน ชุมชน ได้รับประโยชน์จากป่า เป็นแหล่งเก็บหาของป่า เป็นแหล่งท่องเที่ยว ด้วยพื้นที่ป่าดงกระแสน เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของป่าต้นน้ำจึงทำให้สัตว์อพยพมาพึ่งพิงพำนักอาศัยมากขึ้นตามลำดับ

ปี พ.ศ. 2541 ว่าที่ ร.ท. วัฒนา นิลสาขา ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่าจำปา และนาย จำรัส ตักโพธิ์ สารวัตรกำนันตำบลท่าจำปาได้ประสานงานกับทางป่าไม้จังหวัดนครพนม ขอให้มาอบรม ชาวบ้าน และพนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลท่าจำปา ให้มีความรู้เรื่องรักษาป่าเพื่อรักษาป่าดง กระแสน และพันธุ์ไม้วงศ์ก่อ ซึ่งต่อมาได้รับพระราชทานธง “พิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต” ในปี พ.ศ. 2543 จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถฯ

หลังจากนั้น กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่าดงกระแสน (รสป. ป่าดงกระแสน) และคณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลท่าจำปา ได้ประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้ง ททท. (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย) สำนักงานป่าไม้จังหวัดนครพนม และภาคเอกชน ได้เตรียมโครงการพัฒนา ป่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของจังหวัดนครพนม ซึ่งได้รับการสนับสนุนทางด้านงบประมาณหลายทาง เช่น จากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าจำปาให้งบประมาณสนับสนุนมาทำเส้นทางป้องกันไฟป่ารอบป่า สำนักงานจังหวัดมาอบรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ภาคเอกชนเข้ามาศึกษาเส้นทางท่องเที่ยว และประชา สัมพันธ์ หน่วยงานทางสถานศึกษาต่าง ๆ ได้พานักศึกษามาศึกษาสิ่งแวดล้อม เช่น มหาวิทยาลัย ราชภัฏสกลนคร มหาวิทยาลัยราชภัฏนครพนม เข้ามาศึกษาเรื่องเห็ด มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (มมส.) พานิสิตนักศึกษาเข้ามาศึกษาด้านพันธุ์พืชและสมุนไพร, โรงเรียนชุมชนในเขตพื้นที่พานักเรียนมา ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นต้น

ลักษณะชุมชน เครือข่าย

ชุมชนป่าดงกระแสนเป็นชุมชนของพี่น้องเผ่าโล้ ไทยอ้อ ผู้ไท และไท - ลาวซึ่งอพยพมาจากประเทศลาว โดยมาตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยในพื้นที่บ้านนาดอกไม้ ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม เป็นลำดับแรก และขยายออกไปอีกหลายชุมชนในเวลาต่อมา

ป่าดงกระแสนมีเนื้อที่จากการสำรวจของกรมป่าไม้ จำนวน 1,437 - 1 - 00 ไร่ คำว่าป่าดงกระแสนเป็นชื่อของไม้ชนิดหนึ่ง ซึ่งมีอยู่มากกลางป่าแห่งนี้ ซึ่งมีประโยชน์ ใช้หน่อเป็นอาหาร ทำอุปกรณ์ทอผ้า (กรอผ้า) ทำแคน ทำหลอดดูดเหล้า (ข้าง) ลำต้นสามารถทุบแล้วทำเป็นฝาบ้านได้ เป็นต้น

ลักษณะภูมิประเทศ

- ป่าดงกระแสนมีพื้นที่ สูง - ต่ำ เป็นลอนคลื่น สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 180 - 185 ฟุต
- ❖ ทิศเหนือ จด ถนนจากบ้านนาดอกไม้หมู่ที่ 12 - บ้านห้วยพระ หมู่ที่ 9
  - ❖ ทิศใต้ จด ลำน้ำทวย
  - ❖ ทิศตะวันออก จด ลำน้ำทวย และบ้านคำฮาก ตำบลโนนตาล อำเภอท่าอุเทน
  - ❖ ทิศตะวันตก จด ทุ่งนา บ้านห้วยพระ หมู่ที่ 9 ป่าบุง - ป่าทาม และป่าน้ำซับ

ลักษณะภูมิอากาศ

ฤดูร้อน	อากาศร้อนอบอ้าว	อุณหภูมิประมาณ	35	องศาเซลเซียส
ฤดูหนาว	อากาศเย็นชื้น	อุณหภูมิประมาณ	16	องศาเซลเซียส
ฤดูฝน	ฝนตกชุก	อุณหภูมิประมาณ	30	องศาเซลเซียส

ความหลากหลายทางชีวภาพของป่าดงกระแสน

ความหลากหลายของลักษณะป่า เป็นทั้งป่าต้นน้ำลำห้วยหลายสาย เช่น ห้วยกระแสน, ห้วยทราย, ป่าต้นน้ำห้วยมันปลา, ป่าทามริมน้ำทวย, ป่าบุง - ป่าน้ำซับ, ป่าเบญจพรรณ, ป่าดิบแล้ง, ป่าดิบชื้น เป็นต้น

พันธุ์ไม้ มีหลากหลายนานาพันธุ์ เช่น ไม้ยาง, ไม้กะบาก, ไม้ประดู่, ไม้พยุง, ไม้ตะเคียน, ไม้ตะแบก, ไม้แดง, ไม้กระบก, ไม้พอก, ไม้ก่อ, ไม้ชิงชัน, ไม้สะฝาง, ไม้ใผ่กระแสน เป็นต้น ไม้สมุนไพรต่าง ๆ เช่น เปล้าน้อย, ไม้กระต๊อบ, เครือเปื่อย, หญ้าหนวดแมว, ยาหิว เป็นต้น

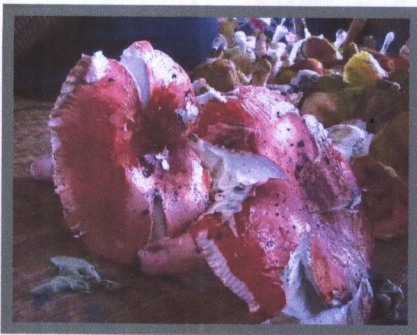
สัตว์ป่า มีสัตว์ป่าขนาดเล็ก, ขนาดกลาง เช่น ไก่ป่า, นางอาย, กระรอก, กระแต, อีเห็น, กิ้งก่าใหญ่, ตะกวด, นิ่ม, งู เป็นต้น

นกต่าง ๆ เช่น นกกิ้ง, นกเป่า, นกคุ้ม, นกกระทา, นกกระปูด, นกโพระดก, เหยี่ยว, นกเขา, นกเค้าแมว, นกกระเต็น, นกเป็ดน้ำ, นกกระยาง, นกขมิ้น เป็นต้น

เห็ด เห็ดที่พบในป่าดงกระแสนมีหลายชนิดทั้งที่รับประทานได้ และไม่ได้ สำหรับเห็ดที่เป็นอาหารได้แก่ เห็ดก่อแดง เห็ดไข่ เห็ดถ่าน เห็ดดิน เห็ดขอน เห็ดหวาย เป็นต้น

ผัก ผักป่าที่ชาวบ้านรับประทาน เช่น ตำลึง, กระจี้ว, อีลอก, เสม็ดแดง, กระโดน เป็นต้น

แมลง แมลงที่พบในป่าดงกระแสนมีหลายชนิด เช่น แมลงทับ, แมงกวาง, แมงแคง ฤดูหนาวจะมีแมงดา อีกจำนวนมาก

เครือข่ายชุมชน

❖ ป่าดงกระแสนเป็นป่าที่ตั้งอยู่ท่ามกลางระหว่างพื้นที่ของไทรโยคบ้านท่าจำปา, บ้านนาดอกไม้ กับพื้นที่ของไล่ บ้านห้วยพระ, บ้านดอนแดง ป่าแห่งนี้เดิมเป็นที่ศูนย์กลางระหว่างหมู่บ้าน ได้ใช้เป็นแหล่งหาอาหารของป่า และใช้ประโยชน์ร่วมกัน จึงเป็นที่รู้จักกันดีโดยทั่วไปของชุมชนบริเวณนี้ เมื่อทุกหมู่บ้านได้ใช้ร่วมกัน จึงต้องร่วมกันรักษาดูแล ปกป้องเรื่อยมา

❖ พ.ศ. 2543 สำนักงานป่าไม้จังหวัดได้เข้าร่วมมือในการให้ความรู้และอบรมกลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า และได้ส่งกลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่าดงกระแสนเข้ารับชมพระราชทาน “พิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต” ต่อมาได้มีการจัดตั้งกลุ่มที่เป็นทางการขึ้นมา มีสมาชิกทั้งหมด 99 คน โดยมีนายสำรอง ผาพรม เป็นประธานฯ จากนั้นได้ขยายเครือข่ายเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

❖ สำหรับเครือข่ายนั้น นอกจากราษฎรในพื้นที่แล้ว ยังมีกลุ่มต่าง ๆ ได้เข้ามาร่วมช่วยเหลือสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ตลอด เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ได้พานักศึกษามาศึกษาพื้นที่ / มหาวิทยาลัยราชภัฏนครพนม ได้มาสำรวจเพื่อสนับสนุนเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ / มหาวิทยาลัยมหาสารคามเข้ามาศึกษาพันธุ์พืชท้องถิ่น / โรงเรียนต่าง ๆ ในพื้นที่ก็พานักเรียนเข้ามา

ศึกษารวมชาติ / รวมทั้งกลุ่มชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนครพนมก็ได้เข้ามาร่วมสนับสนุนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

อาชีพของพี่น้องบริเวณเครือข่ายชุมชน มีอาชีพทำการเกษตร ทำนา ทำสวน ทำไร่ เป็นหลัก

พื้นที่ขอบเขตป่าดงกระแสน 1,473 ไร่ และป่าผืนย่อม ๆ อีกหลายป่าที่อยู่ในบริเวณรอบป่าดงกระแสน เป็นประเภทป่าสาธารณะ ป่าช้า, ป่าวัดป่า รวมถึงป่าดอนปู่ตาของหมู่บ้านต่าง ๆ เช่น

- ป่าหาดอนยาว บ้านท่าจำปา พื้นที่ 900 ไร่ เป็นป่าเบญจพรรณผสมป่าทาม
- ป่าดอนแดง หมู่ที่ 8, 15 พื้นที่ 70 ไร่ เป็นป่าเบญจพรรณ
- ป่าช้าวัดบ้านห้วยพระ หมู่ที่ 9 พื้นที่ 40 ไร่ เป็นป่าเบญจพรรณ
- ป่าบ้านคำเตย หมู่ที่ 7 พื้นที่ 70 ไร่ เป็นป่าเบญจพรรณ
- ป่าดอนปู่ตาบ้านท่าแต่ หมู่ที่ 11 (ติดลำน้ำสงคราม) พื้นที่ 40 ไร่ เป็นป่าเบญจพรรณ
- ป่าดอนปู่ตาบ้านหาดอกไม้ พื้นที่ 30 ไร่ เป็นป่าเบญจพรรณ
- ป่าที่สาธารณะหมู่บ้านคำพอก พื้นที่ 70 ไร่ เป็นป่าประเภทป่าดิบแล้งที่ใหญ่อุดมสมบูรณ์มาก
- ป่าเหล่านี้ล้วนอยู่ในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงกันของตำบลท่าจำปา ซึ่งแต่ละป่าก็มีไม้วงศ์ก้อขึ้น

อยู่เป็นจำนวนมาก แต่ละหมู่บ้านก็มีประเพณีการดูแลป่าคล้าย ๆ กัน เป็นต้นว่าการเลี้ยวปู่ตา ดอนหอ และห้ามไม่ให้ใครเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า ถ้าจะใช้ต้องเอาไปใช้เป็นส่วนรวม ชาวบ้านได้พึ่งพาเก็บผลผลิตจากป่าเพื่อการดำรงชีพโดยเฉพาะการเก็บหมากก้อชนิดต่าง ๆ ในแต่ละปี ทิ้งนำไปรับประทาน และขายเป็นรายได้เสริมในครอบครัว

➢ การอบรมให้ความรู้ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและให้รู้จักการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างถูกต้องและยั่งยืน

➢ การจัดทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ปลูกป่า, สร้างแนวกันไฟป่า, จัดตั้งเวรยามลาดตระเวน, บวชป่า, ปลูกกล้วยไม้ / สร้างแหล่งอาหารให้สัตว์ป่า, การทำฝายกันน้ำ (ฝายแม้ว) ในห้วยดงกระแสน การทำแนวกันไฟป่าถาวร, การปลูกป่าเสริม เป็นต้น

ลักษณะเด่นของป่าดงกระแสน

ด้วยป่าดงกระแสน เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์มีพืชพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีสัตว์ป่าจำนวนมาก เป็นแหล่งหากินตามธรรมชาติของชาวบ้านในชุมชนละแวกนั้น ผลผลิตที่เหลือจากบริโภคก็จำหน่าย จึงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

ไม้ก่อ , ต้นก่อ หรือ “หมากก่อ” หลายชนิดนับหมื่นต้นที่ยืนต้นหนาแน่นในป่าดงกระแสน ชาวบ้านหลายชุมชนรอบป่าได้ใช้ประโยชน์ หลายลักษณะ ทั้งบริโภคและขาย มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ประวัติป่า “ดงคำเหือ”

สภาพป่า ป่าดงคำเหือจัดเป็นป่าเบญจพรรณ ที่สมบูรณ์มากเมื่อครั้งอดีต มีหนองน้ำขนาดใหญ่ อยู่ตรงกลาง จึงทำให้นักเปิดน้ำจำนวนมากอพยพ มาอาศัยอยู่ ต่อมารัฐได้มีโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำขึ้น เป็นเหตุให้ปัจจุบันสภาพป่าบางแห่งเสื่อมโทรม และบางส่วนเกิดจากการบุกรุกแผ้วถางป่าของชาวบ้าน เพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำกิน

ลักษณะชุมชน เครือข่าย

ป่าดงคำเหือ อยู่ในเขตพื้นที่บ้านหนองไฮ หมู่ที่ 5 ตำบลรามราช อำเภอท่าอุเทน จังหวัด นครพนม บ้านหนองไฮ มีครัวเรือนจำนวน 111 หลังคาเรือน ประชากร 512 คน ป่าดงคำเหือ เป็นป่าโคกเต็งรัง และป่าเบญจพรรณมีพื้นที่ 1,245 ไร่ ในป่าดงคำเหือ จะมีต้นก่อมากพอ ๆ กับ ป่าดงกระแสน และพันธุ์ไม้ชนิดต่าง ๆ หลากหลาย ชาวบ้านที่อยู่รอบ ๆ ป่าชุมชนดงคำเหือ ได้ พึ่งพาผลผลิตจากป่าเป็นต้นว่า เห็ด แมลง ผักป่า ฝืนไม้แห้ง ตลอดจนสมุนไพร ไว้สำหรับบำบัด โรคภัยไข้เจ็บ ตามวิถีชุมชน

ปัจจุบันชาวบ้านบ้านหนองไฮ หมู่ที่ 5 กับ องค์การบริหารส่วนตำบลรามราช ได้ร่วมกันพัฒนา พื้นที่ป่าให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งศึกษาและเพาะพันธุ์ ไม้ท้องถิ่น รวมถึงแหล่งป่าพื้นบ้านอาหารชุมชนของ หมู่บ้าน

ลักษณะภูมิประเทศ ป่าดงคำเหือ มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	จด	หนองน้ำสาธารณประโยชน์
ทิศตะวันออก	จด	ป่าช้าสาธารณประโยชน์
ทิศใต้	จด	ลำห้วยสาธารณประโยชน์
ทิศตะวันตก	จด	ลำห้วยสาธารณประโยชน์

ความหลากหลายทางชีวภาพของป่าดงคำเหือ

ป่าดงคำเหือมีความหลากหลายโดยมีลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณ และมีหนองน้ำขนาดใหญ่อยู่ตรงกลาง ซึ่งเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ และชุมชนได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าดงคำเหือ

พันธุ์ไม้ มีหลากหลายนานาพันธุ์ เช่น ไม้ยาง, ไม้กะบาก, ไม้ประดู่, ไม้พยุง, ไม้ตะเคียน,

ไม้กระบก, ไม้ก่อ, ไม้ชิงชัน, เป็นต้น ไม้สมุนไพรต่าง ๆ เช่น เปล้าน้อย, เครือเปื่อย, ยาหิว เป็นต้น

สัตว์ป่า มี เช่น ไก่ป่า, กระรอก, กระแต, อีเห็น, กิ้งก่าใหญ่, ตะกวด, นิ่มงู เป็นต้น

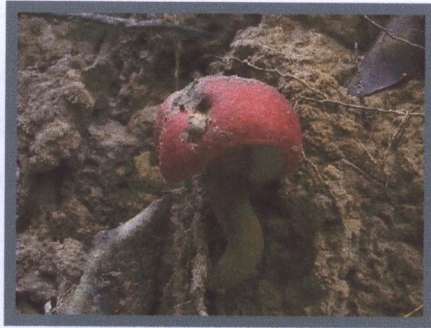
นกต่าง ๆ เช่น นกเป็ดน้ำ, นกกี่, นกเป่า, นกคุ้ม, นกกระทา, นกกระปูด, นก

โพระดก, นกเขา, นกเค้าแมว, นกกระเต็น, นกกระยาง เป็นต้น

เห็ด เห็ดที่พบในป่าดงกระแสนมีหลายชนิดทั้งที่รับประทานได้ และไม่ได้ สำหรับเห็ดที่เป็นอาหารได้แก่ เห็ดก่อแดง, เห็ดกระด้าง, เห็ดถ่าน, เห็ดดิน, เห็ดขอน, เห็ดหวาย, เห็ดโค, เห็ดละโงก เป็นต้น

ผัก ผักป่าที่ชาวบ้านรับประทาน เช่น ดี้ว, กระเจียว, อีลอก, เสม็ดแดง, กระโดน, ผักสาบ เป็นต้น

แมลง แมลงที่พบในป่าดงกระแสนมีหลายชนิด เช่น แมลงทับ, แมงกว้าง, แมงแดง, เป็นต้น

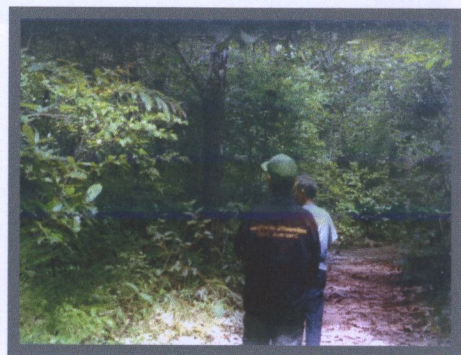
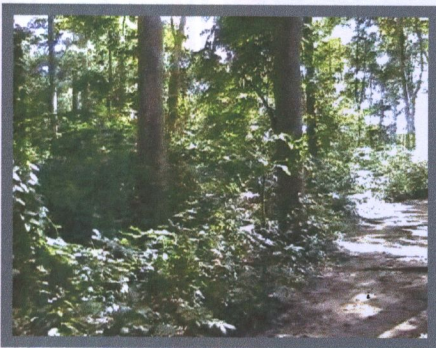
การใช้ประโยชน์

- ใช้เป็นแหล่งอาหาร ไม่ว่าจะเป็นผัก เห็ด แมลง รวมไปถึงการใช้ประโยชน์จากไม้วงศ์ก่อ
- เป็นแหล่งไม้ฟืนและถ่าน
- เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เช่น ไก่ป่า นก ชะมด กระรอก กระแต แย้ กิ้งก่า อีเหน
- เป็นแหล่งสมุนไพร เช่น สะเดา มะเกลือ ขี้เหล็ก โดไม่รู้ล้ม ยาหิว
- เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ
- มีกิจกรรมการป้องกันการบุกรุกการตัดไม้ทำลายป่าในที่สาธารณะป่าดงคำเฮือ ตลอดจนถึงการบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งทัศนียภาพอันสวยงาม
- มีการรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งองค์กรป่าชุมชนของหมู่บ้านขึ้นมา เพื่อดำเนินการร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์ของหมู่บ้าน

ชุมชนที่ใช้ประโยชน์

ชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากป่าดงคำเหือ มีบ้านหนองไฮ จำนวน 111 หลังคาเรือน มีประชากรจำนวน 512 คน, บ้านโพนพ้อ จำนวน 74 หลังคาเรือน ประชากร 316 คน, บ้านสะพัง จำนวน 49 หลังคาเรือน ประชากร 186 คน, บ้านโพนแดงน้อย และบ้านโพนแดงใหญ่ จำนวน 178 หลังคาเรือน ประชากร 738 คน, บ้านชะหว้า จำนวน 102 หลังคาเรือน ประชากร 448 คน, บ้านบุง จำนวน 88 หลังคาเรือน ประชากร 365 คน, บ้านหินแฮ่ จำนวน 80 หลังคาเรือน ประชากร 371 คน, บ้านม่วงไข่ จำนวน 40 หลังคาเรือน ประชากร 194 คน, บ้านรามราช จำนวน 127 หลังคาเรือน ประชากร 569 คน รวมไปถึงบางหมู่บ้านในตำบล เวินพระบาท และ ตำบลโนนตาล

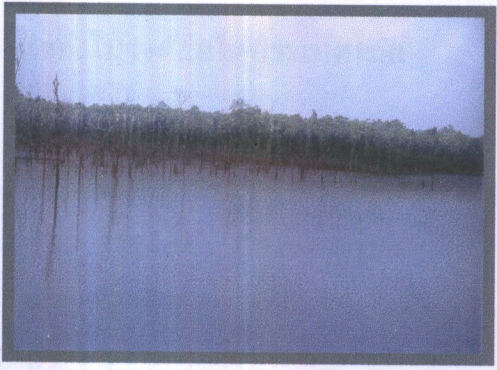
กฎข้อบังคับในการใช้ประโยชน์จากป่าดงคำเหือ

- ห้ามมิให้ผู้ใดลักลอบตัดไม้ หรือบุกรุกยึดถือครอบครอง เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวหรือทำการค้าเพื่อแสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบ
- ห้ามมิให้ผู้ใดนำสัตว์เลี้ยงมาล้อมคอกอยู่ในเขตป่าดงคำเหือ หรือทำการนอนค้างแรมเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์เลี้ยง
- ห้ามบุคคลภายนอกนำอุปกรณ์ หรือเครื่องมือในการตัดไม้ทำลายป่า เข้าเขตป่าดงคำเหือ เช่น มีด ขวาน เลื่อย ทุกชนิดเข้ามาในเขตป่าดงคำเหือโดยเด็ดขาด
- ห้ามมิให้ผู้ใดเผา หรือกระทำการใด ๆ อันก่อให้เกิดไฟป่าโดยเด็ดขาด

ลักษณะเด่นของป่าดงคำเหือ

เนื่องจากป่าดงคำเหือยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก มีหนองน้ำอยู่ในบริเวณป่า ทำให้มีนกเป็ดน้ำมาอาศัยอยู่ และเป็นแหล่งหากินตามธรรมชาติของชาวบ้าน

ส่วนผลผลิตจากป่าดงคำเชื้อที่มากที่สุด ได้แก่ ผลก่อ (หมากก่อ) ชาวบ้านมีรายได้ จากการขายก่อวันละ 100 - 300 บาท ต่อครอบครัว ช่วงฤดูการเก็บผลก่อ นอกจากนี้ยังมีเห็ด แมลง ผัก ต่างๆ ที่ชาวบ้านได้พึ่งพาอาศัยทุกฤดูกาลหมุนเวียนกันตามแต่ละชนิด

บทที่ ๓

สกุลวงศ์ของไม้วงศ์ก่อ

สกุลวงศ์ของไม้วงศ์ก่อในประเทศไทย

- (1.) สกุล *Castanea* อยู่ในวงศ์ **FAGACEAE** มี
Mollissima Blume Ext เกาลัดจีน Kaolat Chin (Bangkok); Chinese chestnut.
Species *Castanopsis* อยู่ในวงศ์ **FAGACEAE** มี
Acuminatissima (Blume) A.DC. T ก่อเดือย Kor dueai, ก่อสร้อย Kor soi
(Chiang Mai); ก่อหมัด Kor mat, ก่อหัด Kor hat (Loei, Phetchabun). มีดังนี้
1. *Argentea* (Blume) A.DC. T ก่อกรัง Kor krang (Surin); ก่อขาว Kor khao (Nakhon Si Thammarat).
  2. *Argyrophylla* King ex Hook.f. T ก่อหุ้ม Kor yum (Northern).
  3. *Armata* Spach T ก่อตาหมูหลวง Kor ta mu luang, ก่อหรั่ง Kor rang ,
มะก่อ Ma kor (Chiang Mai).
  4. *Brevispinula* Hickel & A. Camus T ก่อกัน Kor kan (Loei).
  5. *Calathiformis* (Skan) Rehder & Wilson T ก่อขี้หมู Kor khi mu , ก่อน้ำ
Kor nam, ก่อหมูตอย Kor mu doi (Chiang Mai).
  6. *Cerebrina* (Hickel & A. Camus) Barnett T ก่อตาหมู Kor ta mu
(Chiang Mai).
  7. *Costata* (Blume) A.DC. T ก่อริ้ว Kor rio (Krabi); ก่อหนาม Kor nam
(Sukhothai); ก่อหมู Kor mu (Peninsular).
  8. *Crassifolia* Hickel & A. Camus T ก่อแห้ง Kor haeng (Loei).
  9. *Diversifolia* (Kurz) King T ก่อแป้น Kor paen , มะก่อ Ma kor (Chiang
Mai) ; ก่อที Kor thi (Northern).
  10. *Echidnocarpa* A.DC. T ก่อแป้น Kor paen (Chiang Mai).
  11. *Ferox* (Roxb.) Spach T ก่อแหลม Kor laem (Chiang Mai).
  12. *Fissa* (Champ.) Rehder & Wilson T ก่อตาหมู Kor ta mu (Lampang).
  13. *Hystric* A.DC. T ก่อแดง Kor daeng (Chiang Mai).
  14. *Indica* (Roxb.) A.DC. T ก่อตี Kor ti (Phetchabun); ก่อลิ้ม Kor lim,
ก่อหุ้ม Kor yum (Northern); ก่อหลวง Kor luang (Nan); มะก่อหมู Ma kor
mu (Chiang Mai).

15. *Inermis* (Lindl. Ex Wall.) Benth. & Hook.f. T ก่อข้าว Kor khao, ก่อตา
หมู Kor ta mu (Trang).
16. *Javanica* (Blume) A.DC. T ก่อหมู Kor mu (Nakhon Si Thammarat).
Lanceifolia (Roxb.) Hickel & A. Camus = *C. roxburghiana* Biswas
17. *Nephelioides* King ex Hook.f. T ก่อหมู Kor mu (Trang).
18. *Pierrei* Hance T ก่อขี้หมู Kor khi mu , มะก้อ Ma kor (Trat).
19. *Piriformis* Hickel & A. Camus T ก่อกินลูก Kor kin luk (Trang) ก่อหิน
Kor hin (Chanthaburi); ก่อเห็บ Kor hoep (Nakhon Phanom).
20. *Purpurea* Barnett T ก่อदान Kor dan (Phangnga); ก่อตี Kor ti, ก่อผา
Kor Pha , ก่อหนามแหลม Kor nam laem , ก่อหยม Kor yum (Chiang Mai).
21. *Rhamnifolia* (Miq.) A.DC. T ก่อขี้หมู Kor khi mu (Nakhon Sithammarat).
22. *Roxburghiana* Biswas T ก่อเดี่ยว Kor diao (Chiang Mai).
23. *Schefferiana* Hance T ก่อเขี้ยวหมู Kor khiao mu (Songkhla).
24. *Tribuloides* (Sm.) A.DC. T ก่อใบเลื่อม Kor bai lueam (Chiang Mai,
Loei) ; ก่อหลัง Kor lang (Northern).
25. *Wallichii* King ex Hook.f. T ก่อบ้าน Kor ban , ก่อหลังขาว Kor lang
khao (Trang); ยี่ Yi (Chumphon); ก่อเรียน Kor rian (Nakhon Sithammarat).

(2) สกุล *Quercus*

อยู่ในวงศ์ **FAGACEAE** มีดังนี้

1. *Acutissima* Carruth. T ก่อขี้กวาง Kor khi kwang , ก่อแดง Kor daeng
(Phetchabun); ก่ออุบข้าว Kor up khao (Loei).
2. *Aliena* Blume T ก่อเตี้ย Kor tia (Loei).
3. *Angustinii* Skan T ก่อใบรี Kor bai ri (Northern).
4. *Auricoma* A. Camus T ก่อแดง Kor daeng (Northern , Northeastern).
5. *Austro – cochinchimensis* Hickel & A. Camus T ก่อ Kor (Southeastern).
6. *Brandisiana* Kurz T ก่อหนูน Kor nun , ก่อสี่เสียด Kor si siat (Chiang
Mai) ; ก่อตาควาย Kor ta khwai (Mae Hong Son).
7. *Chapensis* Hick. & A. Camus T ก่อเล็ก Kor lek (Northern).
8. *Dussaudii* Hick. & A. Camus T ก่อตลับ Kor talap (Chanthaburi).
9. *Floribunda* Lindl. T ก่อแคะ Kor chrae (Northern).
10. *Franchetii* Skan T ก่อผา Kor pha (Chiang Mai).
Garrettiana Craib = *Lithocarpus garrettianus* (Craib) A. Camus

11. **Glabricupula** Barrett. T ก่อเรียบ Kor riap (Northern).
Griffithii Hook.f. & Thomson = *Q. aliena* Blume
12. **Helferiana** A.DC. T ก่อกับ Kor kap , ก่อหมู Kor mu , ก่อฮัก Kor hak (Loei); ก่อขี้หมู Kor khi mu (Chiang Mai , Phetchabun); ก่อแอบหลวง Kor aep luang (Chiang Mai); เส่ดอคลี่ Se – do – khlué (Karen – Kamphaeng Phet).
Junghuhnii Miq. = *Castanopsis acuminatissima* (Blume) A. DC.
13. **Kerrii** Craib T ก่อควายลอก Kor khuai lok (Chiang Rai); ก่อดำ Kor dam
14. **Kingiana** Craib T ก่อแดง Kor daeng, ก่อถอก Kor thok , ก่อแมงนูน Kor maeng nun , ก่อหัววอก Kor hua wok (Chiang Mai); ก่อตี Kor ti (Northern).
15. **Lamellosa** Sm. T ก่อหมู Kor mu (Chiang Mai) ; ก่อแอบ Kor aep (Phrae).
16. **Lanata** Sm. T ก่อขาว Kor khao , ก่อเทา Kor thao (Northern).
17. **Lenticellata** Barnett T ก่อตาคลอย Kor ta khloi (Chiang Mai).
Lindleyana Wall. = *Lithocarpus lindleyanus* (Wall.) A. Camus
18. **Lineata** Blume T ก่อหมวก Kor muak (Northern).
19. **Longistyla** Barnett T ก่อควยเสี้ยก Kor khuai siak (Loei).
20. **Mespilifolia** Wall. T ก่อแงะ Kor ngae (Chiang Mai); ก่อขี้หมู Kor khi mu (Phetchabun); ก่อตาหมู Kor ta mu (Northern). *Mespilifolioides* A.Camus = *Q. mespilifolia* Wall.
21. **Myrsinifolia** Blume T ก่อต่าง Kor dang (Phetchabun).
22. **Oidocarpa** DC. T ก่อหมวก Kor muak (Nakhon Sithammarat).
23. **Poilanei** Hick. & A. Camus T ก่อสี่เสียด Kor si siat (Chiang Mai).
Polystachya Wall. = *Lithocarpus polystachyus* (A.DC.) Rehder
24. **Quangtrienensis** Hick. & A.Camus T ก่อสาทิต Kor sa thit (Northern).
25. **Ramsbottomii** A. Camus T ก่อแดง Kor daeng, ก่อรัง Kor rang, ก่อหมวก Kor muak (Phetchabun) ; ก่อตลับ Kor talap (Chiang Mai) ; ก่อเสี้ยก Kor siak, ดองแข็ง Tong khaeng (Loei) ; เซตี้ Se – ti (Karen – Chiang Mai).
26. **Rex** (Hemsl.) Schottky T ก่อปลายจัก Kor plai chak (Northern).
27. **Salavannensis** Hick, & A. Camus T ก่อสาละวัน Kor salawan, ก่อเกลี้ยง Kor kliang (Northern, Northeastern).

28. **Semiserrata** Roxb. T ก่อเขี้ยก Kor siak, ก่อหิน Kor hin , ตองชน Tong khon (Loei) : ก่อกระดุม Kor kra dum (Trat); ก่อตาหมูหลวง Kor ta mu luang (Chiang Mai); ก่อเนื้อริ้ว Kor nuea rio (Trang); ก่อหล้าขาว Kor la khao (Trang); ก่อแอบ Kor aep (Phetchabun).
29. **Setulosa** Hick. & Cam. T ก่อตาเจ Kor ta che, ก่อหิน Kor hin (Northeastern).
30. **Vestita** Rehder & Wills. T ก่อแอบ Kor aep, ก่อหาด Kor hat (Chiang Rai).
31. **Wangsalensis** Barnett T ก่อแป้น Kor paen (Songkhla).

(3) สกุล *Lithocarpus*

อยู่ในวงศ์ **FAGACEAE** มีดังนี้

1. **Aggregatus** Barnett T ก่อพวง Kor phuang (Northern).
Annamensis A. Camus = L. thomsonii (Miq.) Rehder
2. **Auriculatus** Barnett T ก่อหมี Kor mi (Nan); ปะอ้อมไม Pa – uem – mai (Yao – Chiang Rai); มะกอน้ำ Ma kor nam (Lampang).
3. **Bennettii** (Miq.) Rehder T ก่อหมู Kor mu (Narathiwat); บราแงบ่าบี Bra-ngae-ba-bi (Malay - Narathiwat).
4. **Calathiformis** Rehder & Wilson T ก่อ Kor (Chiang Mai).
5. **Cantleyanus** (King ex Hook.f.) Rehder T ก่อ Kor (Nakhon Sithammarat).
6. **Ceriferus** A.Camus T มะก่อ Ma kor (Phetchabun).
7. **Clementianus** (King) A. Camus T ก่อหลับเนื้อริ้ว Kor lap nuea rio (Peninsular).
8. **Collettii** A. Camus T ก่อ Kor (Phetchaburi).
9. **Craibianus** Barnett T ก่อสุเทพ Kor suthep (Northern).
10. **Curtisii** (King ex Hook.f.) A. Camus T ก่อหลับ Kor lap (Nakhon Si Thammarat).
11. **Cyclophorus** (Endl.) A. Camus T ก่อหลับใหญ่ Kor lap yai (Peninsular).
12. **Dealbatus** (Hook.f. & Thomson.) Rehder T ก่อกอแหล Kor kolae, ก่อขี้หมู Kor khi mu, ก่อผัวะ Kor phua (Phetchabun); ก่อตาหมู Kor ta mu (Chiang Mai).
Elegans (Blume) Hatus. Ex Soepadmo = L. grandifolius (D.Don)
Bigwood

13. *Encleisacarpus* (Korth.) A. Camus T ก่อปิ่น Kor pan (Pattani); ก่อหิน Kor hin (Nakhon Si Thammarat); ก่อหมู Kor mu (Trang).
14. *Erythrocarpus* (Ridl.) A. Camus T ก่อใบหู Kor bai hu (Peninsular).
15. *Falconeri* (Kurz) Rehder T ก่อขี้รีว Kor khi rio (Trang); กาบูน Kapun (Satun); ปั้น Pan (Yala); มีองแง Mue – nga – ngae (Malay - Pattani).
16. *Fenestratus* (Roxb.) Rehder T ก่อก่อ Kor ko (Chiang Mai); ก่อแดง Kor daeng (Phetchabun); ก่อพวง Kor Phuang (Loei).
17. *Finetii* A. Camus T ก่อตาหมู Kor ta mu (Chiang Mai); ก่อหลับเต้าปูน Kor lap tao pun (Krabi).
18. *Garrettianus* (Craib) A. Camus T ก่อกำงด้าง Kor kang dang, ก่อเลือด Kor lueat (Chiang Mai); ซี้ไล่ถะ Si – lai – tha (Karen – Chiang Mai).
19. *Gracilis* (Korth.) Soepadmo T ก่อใบเล็ก Kor bai lek (Peninsular).
20. *Grandifolius* (D.Don) Bigwood T ก่อเหนง Kor neng (Northeastern); ก่อหม่น Kor mon (Northern); ก่อหมู่ Kor mu (Songkhla); ตลับเต้าปูน Talaptaopun (Satun); ปัดจุย Pit – chui (Yao – Chiang Rai).
21. *Harmandii* (Hick & A. Camus) A. Camus T ก่อขี้กวาง Kor khi kwang, ก่อด่าง Kor dang (Phetchabun); ก่อขี้หนู Kor khi nu (Surin); ก่อเข้ Kor khao (Loei); เกรียง Kriang (Khmer - Surin); หนูทะลวง Nu tha luang (Chon Buri).
Intermedius Barnett = *L. finetii* A. Camus
22. *lappaceus* (Roxb.) Rehder T ก่อเกรียม Kor kriam, ก่อหมู Kor mu (Nakhon Si Thammarat).
23. *lindleyanus* (Wall.) A. Camus T ก่อด่าง Kor dang (Phitsanulok); ก่อตาหมู หลวง Kor ta mu luang (Chiang Mai); กูก Kuk (Shan – Chiang Mai).
24. *Longispinus* Barnett T ก่อควน Kor khuan (Peninsular).
25. *Microspermus* A. Camus T ก่อน้อย Kor noi (Northern).
26. *Nephelioider* King ex Hook.f. T ก่อเงาะ Kor ngo, ก่อคูด Kor kut (Peninsular).
27. *Pkaticarpus* (Blume) Rehder T ก่อแซะ Kor sae (Phangnga); ก่อลับ, ก่อหลับ Kor lap (Surat Thani).
28. *Polystachyus* (A. DC.) Rehder T ก่อแงะ Kor ngae, ก่อหมาก Kor mak, ก่อเอี้ยก Kor eiak (Chiang Mai); ก่อนก Kor nok, ก่อหัวหมู Kor hua mu (Chiang Rai).
29. *Rassa* (Miq.) Rehder T ก่อใบเอี้ยด Kor bai aiat (Nakhon Sithammarat).

30. *Recurvatus* Barnett T ก่อกอ Kor ko, ก่อเตี้ย Kor tia, ก่อฝัะหนาม Kor Phua nam (Phetchaburi).
31. *Scortechinii* (King & Hook.f.) A.Camus T ก่อไข่แลน Kor khai laen (Nokhon Sithammarat); ก่อฝาปูน Kor fa pun (Pattani).
32. *Siamensis* A.Camus T ก่อรุก Kor ruk (Nakhon Sithammarat).
Smitinandianus A. Camus = *L. scortechinii* (King & Hook.f.) A.Camus
33. *Sootepensis* (Craib) A. Camus T ก่อแงะ Kor ngae (Chiang Rai); ก่อแดง Kor daeng, ก่อเลือด Kor lueat , ก่อหัวหมู Kor hua mu (Chiang Rai).
Spicatus (Sm.) Rehder & Wilson = *L. grandifolius* (D.Don)
Bigwood
34. *Sundaicus* (Blume) Rehder T ก่อลับเต้าปูน Kor lap tao pun (Trang);
 แจง Chaeng (Trat).
35. *Symingtonianus* A. Camus = *L. rassa* (Miq.) Rehder
36. *Tenuinervis* A. Camus T ก่อตาหมู Kor ta mu (Northern).
37. *Thomsonii* (Miq.) Rehder T ก่อขาว Kor khao, ก่อหม่น Kor mon (Northern); ก่อขี้หมู Kor khi mu (Prachin Buri); ก่อน้ำ Kor nam (Chiang Mai); เกรียงชะโมน Kriang – Cha – mon (Khmer - Surin); มั๊กก้อหมอ Mak kor mo (NakhonRatchasima).
38. *Trachycarpus* (Hickel & A. Camus) A.Camus T ก่อแดง Kor daeng (Loei);
 ก่อสาย Kor sai , ก่อหวาย Kor wai (Chiang Mai); ก่อหิน Kor hin (Loei).
39. *Truncatus* (King) Rehder & Wilson T ก่อดำ Kor dam, ก่อตาหมู Kor ta mu (Phetchabun); ก่อดุก Kor duk, ก่อเหล็ก Kor lek (Chiang Mai); จะบอกร้าง Chabok krang (Nakhon Ratchasima).
40. *Tubulosus* A. Camus T ก่อขน Kor khon, ก่อจุก Kor chuk (Trang).
41. *Vestitus* Chun T ก่อขี้หมู Kor khi mu (Phetchabun).
42. *Wallichianus* (Lindl. Ex Hance) Rehder T ก่อหมู Kor mu (Surat Thani).
43. *Wrayi* (King) A.Camus T ก่อเกรียม Kor kriam, ก่อหมู Kor mu (Nakhon Si Thammarat); ตลับเต้าปูน Talap tao pun (Trang).

สกุลวงศ์ของไม้วงศ์ก่อในภาคอีสาน

(1.) สกุล *Castanea*

อยู่ในวงศ์ **FAGACEAE** มี

1. *Acuminatissima* (Blume) A.DC. T ก่อหัด Kor hat (Loei)
2. *Brevispinula* Hickel & A. Camus T ก่อกัน Kor kan (Loei).
3. *Crassifolia* Hickel & A. Camus T ก่อแห้ง Kor haeng (Loei).
4. *Pierrei* Hance T ก่อขี้หมู Kor khi mu (Nakhon Phanom).
5. *Piriformis* Hickel & A. Camus T ก่อเห็บ Kor hoep (Nakhon Phanom).
6. *Tribuloides* (Sm.) A.DC. T ก่อใบเลื่อม Kor bai lueam (Loei).

(2) สกุล *Quercus*

อยู่ในวงศ์ **FAGACEAE** มีดังนี้

1. *Acutissima* Carruth. T ก่ออุบข้าว Kor up khao (Loei).
2. *Allena* Blume T ก่อเตี้ย Kor tia (Loei).
3. *Longistyla* Barnett T ก่อควายเสียด Kor khuai siak (Loei).
4. *Semiserrata* Roxb. T ทองขน Tong khon (Loei).

(3) สกุล *Lithocarpus*

อยู่ในวงศ์ **FAGACEAE** มีดังนี้

1. *Fenestratus* (Roxb.) Rehder T ก่อพวง Kor Phuang (Loei).
2. *Harmandii* (Hick & A. Camus) A. Camus T ก่อเข้า Kor khao (Loei).
3. *Thomsonii* (Miq.) Rehder T มั๊กก้อหมอ Mak kor mo (Nakhon Ratchasima).
4. *Trachycarpus* (Hickel & A. Camus) A. Camus T ก่อแดง Kor daeng (Loei); ก่อหิน Kor hin (Loei).
5. *Truncatus* (King) Rehder & Wilson T จะบอกรั้ง Chabok krang (Nakhon Ratchasima).

บทที่ ๔

ไม้วงศ์ก่อใหญ่ถิ่นธรรมอีสาน

ลักษณะทั่วไปของไม้วงศ์ก่อ

ลักษณะทั่วไป : เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง ความสูงประมาณ 15 – 20 เมตร ลักษณะเป็นไม้เนื้อแข็งเทียบได้กับไม้พยอ และไม้ตะเคียน เนื้อไม้มีลักษณะขาวอมเหลือง แก่นสีน้ำตาล ใช้สำหรับทำวงกบ ประตู หน้าต่าง ดีมาก เนื้อไม้ถ้าปล่อยให้ไว้นานจะแห้ง และตอกตะปูยากมาก ต้องใช้เทียนไขหรือถุงพลาสติกห่อตะปูตอกนำลงไปก่อนจึงจะตอกเข้าได้

ใบ : ใบเดี่ยว รูปขอบขนาน ปลายและโคนใบแหลม ขอบใบเรียบ สีเขียวเข้ม

: ดอกช่อ ออกตามปลายกิ่ง

: ผลกลม ขนาดเท่าหัวแม่มือ เปลือกนอกหนา เปลือกด้านในแข็งมาก เนื้อผล ด้านใน เป็นผงคล้ายมันทั่วไปรับประทานได้

แหล่งที่พบ : ป่าโคกเต็งรัง ป่าเบญจพรรณ โดยเฉพาะป่าดงกระแสน และป่าดงคำเหือ อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนธันวาคมของทุกปีจะเริ่มออกดอก ประมาณ 6 เดือน พอดอกร่วงก็จะเริ่มจับหมาก (ออกผล) ประมาณเดือนสิงหาคม ถึงเดือนตุลาคม ผลก็จะทยอยสุกไปเรื่อย ๆ จนหมดต้น ผลโตเต็มที่พร้อมที่จะเก็บได้คือช่วงปลายฤดูฝนต้นหนาว แต่ละต้นอาจจะออกดอกและจับหมากไม่พร้อมกันเนื่องจากสภาพของดิน และน้ำ มีความอุดมสมบูรณ์ที่แตกต่างกัน และชาวบ้านมักจะพูดว่า “ออกดอกปีนี้ ปีหน้าเป็นหมาก”

ประโยชน์

คุณค่าทางอาหาร : ผลแห้งฝารับประทานเมล็ดข้างใน

คุณค่าทางยา : ต้นก้อแก่นใช้เป็นยาสมานแผล ห้ามเลือด ต้มน้ำดื่มแก้ท้องร่วง อาเจียน แก้ไข้ใน

ไม้วงศ์ก่อที่พบในป่าดงกระแสน และป่าดงคำเหือ

ไม้วงศ์ก่อที่พบมากในป่าดงกระแสน และป่าดงคำเหือ มี 4 ชนิดสายพันธุ์ตามคำเรียกของชาวบ้าน ได้แก่ ก่อใหญ่ (ก้อข้าวก้อหนาม) มีประมาณ 6,000 ต้น, ก่อหิน มีประมาณ 4,500 ต้น, ก่อเข็ม มีประมาณ 5,000 ต้น, ก่อขี้หมู มีประมาณ 1,500 ต้น

ไม้วงศ์ก่อที่พบในป่าดงกระแสน

ในป่าดงกระแสน พบว่ามีไม้วงศ์ก่ออยู่ 3 ชนิด คือ ก่อใหญ่ (ก่อข้าว , ก่อหนาม), ก่อเข็ม, และก่อหิน

1. ก่อใหญ่ (ก่อข้าว, ก่อหนาม) เป็นที่นิยมของผู้บริโภค ก่อใหญ่สามารถรับประทานได้เนื่องจากมีรสชาติดีกว่าก่อชนิดอื่น ก่อใหญ่จะมีขนาดโตประมาณไข่เป็ด ไข่ไก่ เปลือกหุ้มจะมีลักษณะเป็นหนาม เมื่อสุกก็จะแตกออกเพื่อให้เมล็ดหลุดออกมา ในป่าดงกระแสนมีก่อใหญ่ประมาณ 3,000 ต้น

2. ก่อเข็ม มีขนาดเล็กกว่าใหญ่ และก่อหิน เป็นก่อที่มีมากในป่าดงกระแสนเช่นกัน แต่ชาวบ้านไม่นิยมรับประทานเหมือนก่อใหญ่ เนื่องจากมีเมล็ดที่เล็ก ในพื้นที่ป่าดงกระแสนจะพบก่อเข็มประมาณ 2,500 ต้น

3. ก่อหิน (ก่อบนป้อ, ก่อแบนหมา) มีขนาดเล็กกว่าก่อใหญ่ ชาวบ้านไม่นิยมรับประทานเนื่องจากเปลือกหุ้มมีความแข็งมากและไม่อร่อย ในป่าดงกระแสนพบก่อหินประมาณ 2,000 ต้น

ไม้วงศ์ก่อที่พบในป่าดงคำเฮือ

ไม้วงศ์ก่อที่พบในป่าดงคำเฮือ มีอยู่ 4 ชนิด คือ ก่อใหญ่ (ก่อหนาม, ก่อข้าว), ก่อเข็ม, ก่อหิน, และก่อขี้หมู

1. ก่อใหญ่ (ก่อหนาม, ก่อข้าว) เปลือกหุ้มเมล็ดจะเป็นหนาม เมื่อผลแก่จัดพอแห้งแล้วเปลือกจะแตก เพื่อให้เมล็ดหลุดออกมาได้ ก่อใหญ่ในป่าดงคำเฮือ มีประมาณ 2,000 ต้น

2. ก่อเข็ม ผลของก่อเข็มจะมีขนาดเล็กเท่ากับปลายนิ้วก้อย ในป่าดงคำเฮือ มีประมาณ 2,000 ต้น

3. ก่อหิน ผลกลมขนาดเล็กกว่าก่อใหญ่ แต่โตกว่าก่อเข็ม ก่อหินจะมีเปลือกที่แข็งมาก ในป่าดงคำเฮือ มีประมาณ 3,000 ต้น

4. ก่อขี้หมู ผลกลมมีขนาดโตกว่าก่อใหญ่ ก่อเข็ม และก่อหิน ในป่าดงคำเฮือ มีประมาณ 1,500 ต้น

ไม้วงศ์ก่อแต่ละชนิดกับวิถีชุมชน

ก่อใหญ่ (ก่อหนาม, ก่อข้าว) เป็นพันธุ์ไม้ที่ให้ผลผลิตทุกปี เมื่อพอหลังฤดูการเก็บเกี่ยวข้าวในแต่ละปีแล้ว ผลก่อก็จะเริ่มสุกและแห้ง ผลก่อร่วงลงพื้น ชาวบ้านจะทยอยไปเก็บผลที่อยู่ตามพื้น บางครั้งชาวบ้านจะใช้ไม้ยาว ๆ ฟาดที่พวงก่เพื่อให้ผลก่อร่วงหล่นลง ถ้าผลที่แห้งจัดเปลือกหุ้มที่เป็นหนามก็จะแตกบานออก เพื่อให้เมล็ดออกมา แต่ละพวงอาจแห้งไม่พร้อมกัน หลังจากเก็บแล้วจำเป็นต้องนำไปตากให้แห้งก่อน

วิธีการรับประทานเมล็ดในของก๋อนั้น ชาวบ้านจะนำไปคั่ว หนึ่ง หรือต้มก่อน ก๋อใหญ่สามารถรับประทานแทนข้าว หรือทำขนมหวานก็ได้ ถ้าปีใดฝนตกดี ความชุ่มชื้นในดินมีมาก ปีนั้นต้นก๋อจะออกผลดก ทำให้ชาวบ้านเก็บหมากก๋อได้มาก ส่วนที่เหลือจากรับประทานชาวบ้านก็จะนำไปขาย โดยมีพ่อค้ามารับซื้อถึงหมู่บ้าน ส่วนเปลือกหุ้มเมล็ดของก๋อนั้น ชาวบ้านจะนำมาเป็นเชื้อเพลิงสำหรับหุงต้มในครอบครัวได้อีก

ก๋อเข็ม เนื่องจากก๋อเข็มมีขนาดเล็กมาก ชาวบ้านจึงไม่ค่อยสนใจที่เก็บไปขาย หรือรับประทาน นอกจากปีใดที่ก๋อใหญ่มีจำนวนผลผลิตได้น้อย หรือไม่เพียงพอให้ชาวบ้านเก็บ ชาวบ้านจึงจะเก็บก๋อเข็มไปคั่วรับประทาน และตามท้องตลาดก็ขายไม่ได้ราคา นอกจากจะกินผลบ้างเล็กน้อย ส่วนมากชาวบ้านจะนิยมนำต้นก๋อไปทำเชื้อเพลิงทำฟืน หรือเผาถ่าน

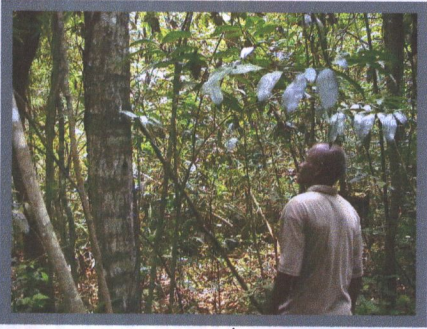

ก๋อหิน เมล็ดของก๋อหินจะแข็งมาก ชาวบ้านจึงไม่นิยมเก็บไปรับประทาน ดังนั้น ถ้าจะนำมารับประทานจึงต้องนำไปนึ่งก่อน เพราะจะทำให้ทุบเปลือกได้ง่ายขึ้น แต่จะใช้ประโยชน์จากส่วนอื่น เช่น ใบจะนำไปทำปุ๋ยหมักผสมมูลสัตว์ ลำต้นแห้งจะนำไปทำเชื้อเพลิง หรือใช้เป็นยาสมุนไพร ห้ามเลือด หรือต้มน้ำดื่มแก้ท้องร่วง อาเจียน แก้ไข้ในได้

ก๋อขี้หมู มีผลขนาดโตกว่าก๋อหมากก๋อเข็ม และก๋อหิน ชาวบ้านไม่นำมารับประทาน เพราะก๋อขี้หมูเป็นอาหารของสัตว์ป่า โดยเฉพาะหมูป่าจะชอบกิน ชาวบ้านจะได้ประโยชน์จากไม้แห้ง โดยนำมาทำเป็นเชื้อเพลิงหุงต้ม

ชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบป่า รวมทั้งที่ใช้ประโยชน์จากป่าดงกระแสน และป่าดงคำเหือ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครพนม ในสมัยโบราณเมื่อจะสร้างบ้านเรือนมักจะเข้าไปตัดต้นไม้ในป่า เช่น ไม้ประดู่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้จิก ไม้แดง เป็นต้น แต่ไม้ที่นิยมนำมาทำวงกบประตู หน้าต่างก็คือไม้ก๋อ เนื่องจากเป็นไม้เนื้อแข็งมากพอ ๆ กับไม้ตะเคียน ไม้ก๋อยังมีอายุมากยิ่งมีความแข็งแรงเป็นทวีคูณ ลุงหนูเพียร สานาผา ชาวบ้านนาดอกไม้ เล่าว่า

“สมัยก่อนผมก็เข้ามาตัดต้นก้อในป่าดง
กระแสนี้แหละไปทำวงกบประตูหน้าต่างที่บ้าน
เลื่อยกว่าจะได้...ยากมาก...และตอนตอกตะปู
จะต้องใช้ถุงพลาสติกหุ้มตะปูก่อนจึงตอกได้
เดี๋ยวนี้วงกบประตู หน้าต่างก็ยังมีดี ๆ อยู่เลย
ไม้ส่วนอื่นเริ่มจะซำรุดแล้ว ผมว่าสุดยอดของ
ความแข็ง และทนทานเลยละครับ”

โดยส่วนใหญ่แล้วหลังจากฤดูเก็บเกี่ยวข้าวชาวบ้านจะว่างเว้นจากการทำงาน ช่วงเดือน
กันยายน ถึงเดือนตุลาคม ผลหมากก้อจะโตเต็มที่ แก่จัด และร่วง ชาวบ้านก็จะเก็บลูกที่ร่วงหล่นได้
ต้นก้อ ชาวบ้านที่มีป่าก็จะมีพันธกิจ ที่จะต้องเข้าป่าหาผลผลิตจากป่าเฉพาะอย่างยิ่งชาวบ้านรอบป่า
ดงกระแสนและป่าดงคำเฮือ จะเข้าป่าไปเก็บผลหมากก้อ เนื่องจากช่วงนี้ผลของก้อกำลังร่วงพอดี ถ้า
ต้นใดที่ยังไม่ร่วงก็ต้องรอก่อน บางคนใจร้อนก็ต้องใช้ไม้ไฟความยาวเท่า ๆ กับความสูงของต้นก้อ
เพื่อที่จะนำไปฟาดผลก้อให้ร่วงหล่นลงมา

บางรายต้องรีบเก็บตั้งแต่เช้า ถ้าเก็บตอนสาย
อาจไม่ทันเพื่อนบ้านซึ่งต้องแข่งขันกันเก็บ บางครอบครัวก็เก็บไว้สำหรับรับประทาน บางครอบครัวก็เอาไว้
ขาย วันหนึ่ง ๆ จะเก็บได้คนละ 2 - 3 กิโลกรัม ชาว
บ้านรอบป่าดงกระแสนโดยเฉพาะบ้านนาดอกไม้ซึ่งอยู่
ใกล้ป่าดงกระแสนมากที่สุดหลายครอบครัวจากหลาย
หมู่บ้านมีจำนวนราว 150 ครอบครัว เข้ามาเก็บ
หมากก้อ

แต่ละครัวเรือนจะมีรายได้เพิ่มเติมเดือนละ 1,000 - 2,000 บาท สำหรับชาวบ้านที่อยู่รอบป่าดงคำเฮือโดย
เฉพาะอย่างยิ่งบ้านหนองไฮ ซึ่งอยู่ใกล้ป่ามากที่สุดราว 100 ครัวเรือน จะมีรายได้ในการขายก้อ
เดือนละ 2,000 - 3,000 บาท

การขาย

ก้อใหญ่ หรือ ก้อข้าวจะขายดีที่สุด ส่วนใหญ่
พ่อค้าคนกลางจะมารับซื้อถึงชุมชนถ้าเป็นก้อใหญ่ก็มัก
จะได้ราคาดี คือกิโลกรัมละ 50 บาท หรือดวงขายลิตรละ
10 - 12 บาท และถ้าเป็นปี๊บก็ราคาปี๊บละ 120 บาท
ชาวบ้านจะเก็บตั้งแต่เช้า รายได้ในแต่ละฤดูกาลระยะ
2 - 3 เดือน เดือนหนึ่งประมาณคนละ 1,500 - 2,000 บาท

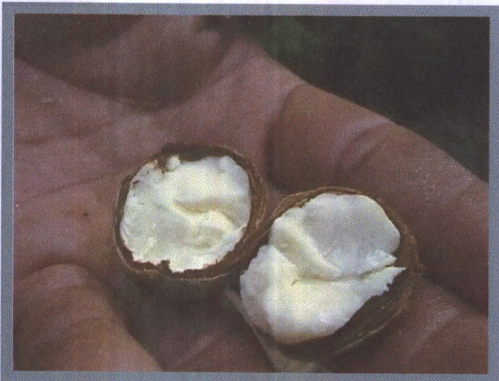
บริเวณตลาดนัด, งานวัด, งานกุฐิน หรือเทศกาลงานประจำปีต่าง ๆ มักจะพบพ่อค้าคั่วเมล็ด
ก้อวางขาย ก้อที่คั่วสุกแล้วหากขายเป็นกิโลกรัมจะขายในราคา 200 - 250 บาท แต่ถ้าขายปลีก จะ
ขายห่อละ 5 บาท มีประมาณ 20 เมล็ด

แต่มีข้อควรระวัง เมื่อจะเข้าไปเก็บหมากก่อก ต้องสวมรองเท้าเพราะอาจจะได้รับอันตรายจากผลก่อกซึ่งมีหนามแหลมคมได้

การบริโภคหมากก่อก

หมากก่อกที่นิยมนำมารับประทานที่สุดก็คือ ก่อกข้าวหรือก่อกใหญ่ หรือบางท้องถิ่น (จังหวัดสกลนคร) เรียกว่า ก่อกหนาม เนื่องจากเปลือกหุ้มเมล็ดมีหนามเวลาจะรับประทาน จะต้องแกะเอาเปลือกออกก่อน จึงจะนำเมล็ดไปคั่ว

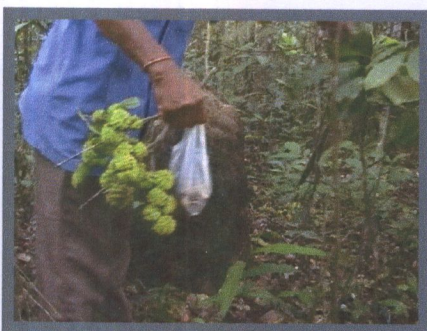

บางชุมชนคั่วผสมดินทราย เนื่องจากจะทำให้เมล็ดก่อกสุกทั่วทั้งเม็ดจะไม่ไหม้ก่อนสุก อาจต้มหรือหนึ่งก็ได้ จะมีรสชาติมัน เวลารับประทานต้องทุบเปลือกก่อน หรือจะรับประทานสดๆ เลย เช่นเดียวกับก่อกเข็มนี่รับประทานได้เลย แต่เนื่องจากก่อกเข็มนี้นั้นขนาดเล็กมากชาวบ้านจึงไม่นิยมนำมารับประทาน เพราะถือว่าเป็นอาหารพิเศษของหมู่ป่า สำหรับก่อกเข็มนั้น ชาวบ้านไม่นิยมนำมารับประทาน

นอกจากผลก่อกที่มีประโยชน์ด้านอาหารแล้ว ผลพวงจากต้นก่อกยังเกิดเห็ดอีกด้วย พ่อดเล็ก กูด วงศ์แก้ว ปราชญ์ท้องถิ่นแห่งบ้านบัว อำเภอกุตุบาก จังหวัดสกลนคร ได้เล่าให้ฟังว่า

“บริเวณใต้ต้นก่อกเข็มนั้นจะมีเห็ดชนิดหนึ่งขึ้น เรียกว่า “เห็ดก่อก” มีทั้งเห็ดก่อกแดง และเห็ดก่อกขาว สาเหตุที่ชื่อเห็ดก่อกก็เพราะจะเกิดเฉพาะใต้ต้นก่อก พอใบก่อกร่วงหล่นทับถมกันเป็นเวลานาน เมื่อได้รับความชื้นจากฝนที่ตกลงมาเห็ดก็จะงอก เห็ดก่อกจะไม่มีในทุกพื้นที่เสมอไป ”

ชาวบ้านยังได้เก็บเห็ดมาบริโภค และมีรายได้จากการขายเห็ดอีกต่อหนึ่งด้วย

นอกจากรับประทานผล และนำไปขายเพิ่มรายได้แล้ว ส่วนต่าง ๆ ก็สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้เช่น

ใบ : ชาวบ้านนำมาทำเป็นปุ๋ย

ต้นแห้ง : จะนำมาทำเป็นฟืน, ถ่านสำหรับหุงต้ม นอกจากนั้น ต้นก้อที่ตาย

แล้วจะเกิดปฏิกิริยาในเนื้อไม้มีลักษณะปรุขึ้นเป็นจุดสีขาวเรียกว่า “ขอนดอก” ชาวบ้านจะนำเนื้อไม้ที่เป็นขอนดอกนี้ไปผสมกับยาต้มกินแก้โรคเกี่ยวกับปอด

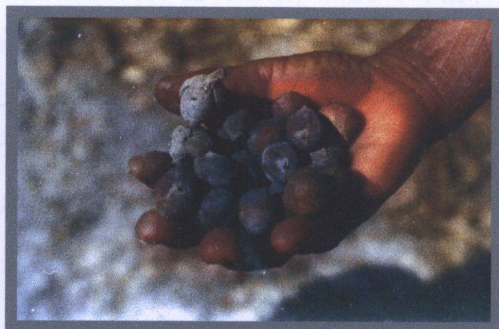
ยอด : รับประทานเป็นผักกินกับลาบ หรือจิ้มน้ำพริก

ราก : เป็นยาสมุนไพร ต้มดื่ม เป็นยาระบาย

ลำต้น : สมัยก่อนใช้ทำวงกบ ประตู่ หน้าต่าง จะทนทานมาก

เปลือกหุ้มเมล็ด (ก้อหิน) : ทำเป็นปุ๋ย

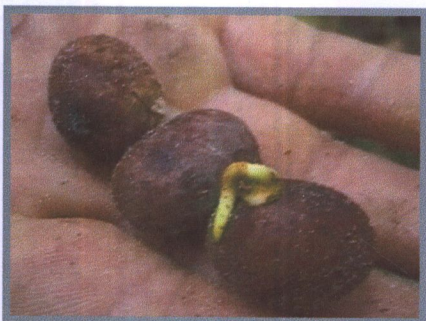
เปลือกหุ้มเมล็ด ก้อหาม (ก้อใหญ่) : เป็นเชื้อเพลิงก้อไฟ

พ่อเหวียน สอนซ้าย อดีตผู้ใหญ่บ้าน บ้านนาดอกไม้ กล่าวเสริมว่า

“...บ้านเราก็อยู่คู่กับหมากก้อมานานแล้ว สมัย ปู่ ย่า ตา ยาย ก็พากัน และเอาไม้มาทำประโยชน์ เดี่ยวนี้ หมากก้อก็ยังได้ประโยชน์มาก เหมือนเดิม ยิ่งช่วงหนาวนี้มี พ่อค้ามารับซื้อหมากก้อ คนขายนเก็บก็มีเงินใช้ ลงแต่แรงไม่ต้องลงทุนเพราะป่า เป็นต้นทุนให้แล้ว...”

การเพาะขยายพันธุ์

ต้นก้อขยายพันธุ์โดยการนำเมล็ดมาเพาะ สำหรับพื้นที่ป่าดงกระแสน ตำบลท่าจำปา แลป่าดงคำเหือ ตำบลรามราช หมากก้อก็จะขยายพันธุ์เองตามธรรมชาติโดยที่ชาวบ้านไม่ต้องไปปลูก พอถึงฤดูผลก้อร่วง ชาวบ้านเก็บไม่หมดทิ้งไว้ประมาณ 1-2 ปี เนื่องจากเปลือกหุ้มเมล็ดแข็งมาก ดังนั้นจึงต้องใช้เวลาเป็นปีจึงงอกเป็นต้นอ่อน จากนั้นก็ปล่อยให้เติบโต ไม่ตัด ไม่ทำลาย

การอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้วงศ์ก่อของชุมชน

ปกติแล้วชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่รอบป่า และได้ใช้ประโยชน์จากผืนป่าต่างมีจิตสำนึกร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอยู่แล้ว แต่เพื่อความยั่งยืนของป่าที่จะอยู่คู่กับชุมชนตลอดไป ชุมชนร่วมกับองค์กรภาครัฐและเอกชน จึงมีโครงการเกี่ยวกับการอนุรักษ์ขึ้น ดังนี้

1. ในปี 2539 ภายหลังจากราชการได้จัดทำแผนเฉพาะกิจป้องกันรักษาป่าลำน้ำทวย ในปี 2538 โดยจัดกลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่ารักษาป่า เข้าไปลาดตระเวนดูแลรักษาป่า ส่วนประโยชน์ทางอ้อมเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของป่าต้นน้ำ และเป็นแหล่งอพยพให้สัตว์ป่าอาศัย
2. โครงการอบรมราษฎรอาสาสมัครดับไฟป่า องค์การบริหารส่วนตำบลท่าจำปา และตำบลรามราช ร่วมกับสำนักงานป่าไม้ จัดอบรมราษฎรในพื้นที่ตำบลท่าจำปา และตำบลรามราช ในปี พ.ศ. 2541 เพื่อให้รู้จักวิธีดับไฟป่าที่ถูกต้องและเพื่อไว้ป้องกันไฟป่าในพื้นที่ตำบลท่าจำปา
3. โครงการอบรมราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่าดงกระแสน ร่วมกับสำนักงานป่าไม้จังหวัดนครพนม ได้จัดฝึกอบรมให้กับราษฎรในพื้นที่ตำบลท่าจำปา และตำบลรามราช โดยมีที่มวิทยากรจากกองทัพภาคที่ 2 และเจ้าหน้าที่ป่าในเขตจังหวัดอุดรธานีมาฝึกสอน เมื่อฝึกสอนเสร็จทำให้ราษฎรในพื้นที่มีความตื่นตัวในการหวงแหนทรัพยากรป่าไม้และแหล่งน้ำในพื้นที่
4. สำรวจและจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับไม้ก่อ
5. ห้ามตัดและทำลายไม้ก่อ
6. มีการขยายผลไปยังหมู่บ้านอื่น

นอกจากนี้ กลุ่มชาวบ้าน องค์การบริหารส่วนตำบลท่าจำปา และตำบลรามราช เมื่อมีเวลาว่างก็จะออกลาดตระเวน ป้องกันคนเผาป่า หรือตัดไม้ทำลายป่า ร่วมกันกักเก็บน้ำเพื่อเก็บน้ำไว้ดับไฟป่า และให้สัตว์ป่าได้กิน รวมไปถึงการจัดการดูแลให้มีการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืน

ชาวบ้านในพื้นที่เกิดความรักหวงแหนในแผ่นดินที่ตนอยู่ และได้เกิดความคิดต้องการอนุรักษ์ป่าไม้แหล่งต้นน้ำของตน และเกิดแนวคิดในการใช้ทรัพยากรของตนเองอย่างประหยัดให้เกิดความคุ้มค่าที่สุด และรู้จักที่จะมีการปลูกป่าและปลูกพันธุ์พืชทดแทนสิ่งที่ตนเองใช้ไปหรือไม่ก็นำพันธุ์ไม้ต่าง ๆ เช่น สมุนไพรขยายสายพันธุ์ต่อไป มิให้สูญหายไปจากท้องถิ่น

บทที่ ๕

สรุป ผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ไม้วงศ์ก่อในวิถีวัฒนธรรมอีสาน คณะผู้วิจัยได้เริ่มเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ทั้ง 4 จังหวัด จำนวน 5 พื้นที่ ซึ่งอยู่อีสานเหนือ และอีสานใต้ ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2547 เป็นต้นมา จนถึงเดือน มกราคม 2548 รวมระยะเวลา 1 ปี โดยได้ถ่ายภาพวีดิทัศน์และเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องราววิถีชุมชน วัฒนธรรมอีสาน ที่ดำเนินชีวิตพึ่งพาอาศัยไม้วงศ์ก่อ นำประเด็นที่ชุมชน มีความเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับไม้วงศ์ก่อในรูปลักษณะต่าง ๆ มาเสนอไว้ กล่าวคือ

ประการแรก ในด้านการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน การใช้ประโยชน์จากไม้วงศ์ก่ออย่างยั่งยืน ที่บรรพชนได้สั่งสมเป็นมรดกตกทอด

ประการที่สอง เก็บข้อมูลองค์ความรู้ด้านความหลากหลายในป่าดงกระแสน ป่าดงคำเหือ รวมทั้งจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการลงพื้นที่ภาคสนามคณะผู้วิจัยได้กระทำอย่างต่อเนื่องในทุกฤดูกาลเพื่อตรวจสอบไม้วงศ์ก่อ การเก็บผลผลิตตลอดจนการนำไปใช้ประโยชน์

งานวิจัยฉบับนี้คณะผู้วิจัยได้นำเสนอ ชื่อสกุลวงศ์ของไม้วงศ์ก่อเพื่อจะได้ทราบชื่อและสกุลวงศ์ของแต่ละท้องถิ่น และความผูกพันของไม้วงศ์ก่อกับการดำรงชีวิตในอีสาน ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นอาจจะแตกต่างกัน ทั้งนี้ก็แล้วแต่วิถีทางวัฒนธรรม

สรุปการวิจัย

1. ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ป่าที่มีไม้วงศ์ก่อขึ้นหนาแน่นอุดมสมบูรณ์เฉพาะในพื้นที่อีสานเหนือเท่านั้นโดยเฉพาะในเขตอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครพนม คือป่าดงกระแสนตำบลท่าจำปา และป่าดงคำเหือ ตำบลรามราช

2. ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับสายพันธุ์ ของไม้วงศ์ก่อในเขตพื้นที่สองป่าของจังหวัดนครพนมว่ามี 4 สายพันธุ์ ได้แก่ ก่อใหญ่, ก่อเข็ม, ก่อหิน และก่อซี่หมู โดยมีไม้วงศ์ก่อรวมกันประมาณ 17,000 ต้น โดยแยกตามสายพันธุ์ ดังนี้

- ก่อใหญ่ (ก่อกหนาม, ก่อข้าว) มีประมาณ 6,000 ต้น
- ก่อหิน มีประมาณ 4,500 ต้น
- ก่อเข็ม มีประมาณ 5,000 ต้น
- ก่อซี่หมู มีประมาณ 1,500 ต้น

3. ชุมชนที่อยู่รายรอบป่าดงกระแสน และป่าดงคำเหือราว 2,000 ครัวเรือน ได้ใช้ประโยชน์จากต้นก่อกทุกสายพันธุ์ เก็บผลมารับประทานและขายเป็นรายได้เสริมในแต่ละฤดูกาล

4. ผลผลิตที่เกิดจากต้นก่อกมีเห็ดก่อกขาว และเห็ดก่อกแดง สามารถนำมาบริโภค และขายได้

5. ส่วนต่าง ๆ ของต้นก่อกยังใช้แปะส่วนผสมของยาสมุนไพรพื้นบ้านรักษาโรคได้

การนำไปใช้ประโยชน์

จากการวิจัยในครั้งนี้ จะนำไปใช้ประโยชน์ได้กล่าวคือ

1. ใช้ข้อมูลดังกล่าวมาเป็นฐานข้อมูลของความหลากหลายทางชีวภาพ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของไม้วงศ์ก่อในชุมชนอีสาน
2. ผลที่ได้ในภาพรวมจะเป็นการปลูกจิตสำนึกเยาวชนและชุมชนให้รักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อใช้ประโยชน์สำหรับชุมชนอย่างยั่งยืน
3. สามารถค้นหาวิถีของชุมชนที่ผูกพันกับไม้วงศ์ก่อได้
4. ได้ชุดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับไม้วงศ์ก่อ
5. สามารถสังเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับไม้วงศ์ก่อได้อย่างเป็นระบบ

ข้อเสนอแนะ

1. น่าจะมีการศึกษาวิจัยไม้วงศ์ก่อเฉพาะประเภทอย่างละเอียดแบบครบวงจร ศึกษาบริบทของการเจริญเติบโต และการใช้ประโยชน์ด้านอื่น ๆ
2. น่าจะส่งเสริมการนำผลผลิตของไม้วงศ์ก่อไปสร้างเสริมคุณค่าในชุมชน เช่น การแปรรูปผลิตภัณฑ์ เพื่อความยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรม

กองการวิจัยและพัฒนาสมุนไพร กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์. สมุนไพรพื้นบ้านฉบับรวม.

กรุงเทพฯ : Textand Journal Corporation Co. Ltd., 2533.

กองกานดา ชยามฤต. คู่มือจำแนกพรรณไม้. กรุงเทพฯ : ไดมอนด์พริ้นติ้ง จำกัด, 2541.

เต็ม สมิตินันท์. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย(ชื่อพฤกษศาสตร์ – ชื่อพื้นเมือง). กรุงเทพฯ : ฟีนีพับลิชชิง, 2523

ชาธรรมชาติ เชื้อเมือง. สมุนไพรสำคัญที่ควรรู้. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กำแก้ว, 2537.

ปรีชา ช. พงษ์ภมร. ตำรายาแพทย์แผนโบราณ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ อำนวยสานส์, 2542.

เพียว เหมือนวงศ์ญาติ. คู่มือการใช้สมุนไพร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ เมดิคัล มีเดีย, 2534.

หมอสุนทรพื้นบ้าน. 300สมุนไพรที่คนไทยควรรู้จัก เล่ม 1,2,3,4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โปรเอส เอ็มอี. 2544.

ลีนา ผู้พัฒนาพงศ์ กองกานดา ชยามฤต และธีระวัฒน์ บุญทวีคุณ. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์. กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน, 2544.

สะอาด บุญเกิด จเรสดากร ทิพย์พรรณ สดากร. ชื่อพรรณไม้ในเมืองไทย. กรุงเทพฯ : อนิเมท พรินทร์ แอนด์ ดีไซน์ จำกัด, 2525.

สุทธิ วรศิรินิมิต. รู้จัก รู้ใช้ พืชสมุนไพร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พิมพ์ทอง, 2542.

วิทยากรและปราชญ์ท้องถิ่นผู้ให้ข้อมูล

นายเหวียน สอนชัย	บ้านเลขที่ 9 หมู่ที่ 12 บ้านนาดอกไม้ ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม
นายหนูเพียร สานาผา	บ้านเลขที่ 12 หมู่ที่ 12 บ้านนาดอกไม้ ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม
นายจรัส ตักโพธิ์	บ้านเลขที่ 37 หมู่ที่ 2 บ้านท่าจำปา ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม
นายบุญมา ปู่ห้วยพระ	บ้านเลขที่ 3/1 หมู่ที่ 12 บ้านนาดอกไม้ ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนมอกไม้
นายวัฒนา นิลสาขา	ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่าจำปา ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม
นายลอน มาลี	บ้านเลขที่ 15 หมู่ที่ 4 บ้านคำพอก ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม
นายสมัย แดงนา	บ้านเลขที่ 8/1 หมู่ที่ 12 บ้านนาดอกไม้ ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม
นางมี สานาผา	บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 12 บ้านนาดอกไม้ ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม
นางสม สานาผา	บ้านเลขที่ 6 หมู่ที่ 12 บ้านนาดอกไม้ ตำบลท่าจำปา อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม
นายขอม เดชทะสอน	ผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองไฮ บ้านเลขที่ 66 หมู่ที่ 5 บ้านหนองไฮ ตำบลรามราช อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม
นายเหลา เดชทะสอน	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลรามราช บ้านเลขที่ 34 หมู่ที่ 5 บ้านหนองไฮ ตำบลรามราช อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม
นายกงตา เดชทะสอน	อดีตผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองไฮบ้านเลขที่ 21 หมู่ 5 บ้าน หนองไฮ ตำบลรามราช อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม
นางวิไล ใจบุญ	บ้านเลขที่ 10 หมู่ที่ 5 บ้านหนองไฮ ตำบลรามราช อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม
นางสีทาด ไตรมีแสง	บ้านเลขที่ 34 หมู่ที่ 5 บ้านหนองไฮ ตำบลรามราช อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม
นายเล็ก กุดวงศ์แก้ว	ศูนย์เครือข่ายอินแปง บ้านบัว ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร
นายบัวลี พรหมนิล	บ้านเลขที่ 91 หมู่ที่ 5 บ้านนาอ่าง ตำบลโพธิ์หมากแข้ง อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดหนองคาย

นายคหนอง สุ่มขุนทด

นายปลื้ม ภิมรัมย์ศักดิ์

บ้านเลขที่ 22 ตำบลสระจรเข้ อำเภอด่านขุนทด
จังหวัดนครราชสีมา

ประธานป่าชุมชน หมู่ที่ 4 บ้านท่าโป่ง ตำบลวังตะเฆ่
อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ

